

I

Kakor drugod, tako so govorili že tudi pri nas o »svetu poezije«, in to povsem resno, z nekakim tajinstvenim občudovanjem in spoštovanjem. In mehke dušice šestnajstletnih gospodičen so si predstavljale ta bajni svet daleč, daleč od naše »prozaične« zemlje, polne hrupa, solza in krvi. Tam ni žgočega poletnega sonca, ne razbeljenega neba, niti prašnih cest z vikom in truščem, z zabuhlimi, potnimi obrazi; tam ni temnih, vihnih noči! Seveda jih ni — prosim vas, kako bi se mogli sicer pod košatimi kostanji mimo skrivnostno šumljajočih vrelcev izprehajati zaljubljeni parčki? Kako bi se moglo poluglasno, z drhtečimi ustnicami govoriti o »neznani sreči« in vzdihovati in smehljati se s povešenimi očmi? . . . To se more goditi samo v sanjavi, bledozlati mesečini, v lahнем šuštenju večernega vetra . . . Ne govori preglasno, prijatelj, ne stopaj pretrdo po tihi aleji, ne smečaj in ne usekuj se, da ne prepodiš poezije! A glavno je, da otreseš zemeljski prah s svojih podplatov, da piješ iz Lete, predno stopiš v naše svetišče, in pozabiš na izmučeno človeštvo, na flagelanta, ki pod lastnimi udarci umira; pozabiš na večni smrtni boj med resnico in hinavstvom . . . Tu sedi, položi roko na prsi ter proučavaj utripanje svojega srca; dela dovolj!

In ta »svet poezije« stoji še danes tako trdno, kakor za španskih »ovčarjev«, nemških »Minnesängerjev« in škotskih »bardov«. Slabe, premehke duše se odvrtaajo od posvetnega vrvenja z bojaznijo ali zlovoljo ter se uglabljajo sami vase in v svoje malenkostne boli. Evangelij pa so jim zaprašene nemške poetike. In kolikor bolj se odmika naše

novo življenje od vsake sentimentalnosti, kolikor glasneje zahtevajo zatiranci socialnih reform, kolikor hujši je boj med pravico in egoizmom — toliko hitreje se izgublja sentimentalci in starodobni jokavi pesimisti v nedogledno daljavo. Preprozaično, preraskavo se jim zdi to življenje; zato se mu odtujujejo in v tihem drevoredu ali zvečer na mehkem fotelju sanjajo o davnih, »poetičnih« časih in njih sentimentalnih junakih ali o kakih lepih, nedolžnih očeh, zlatih laskih in rožnih ustnicah.

Tako se nam je rodil v teku let in se še vedno poraja nebroj erotičnih in pomladnih pesmi, neslanih stvorov z osladnimi, razblinjenimi »čutili« in puhlimi »mislimi«. Vse to diši neznosno po — šoli. Izključeno je vse, kar je zdravo in — resnično, vse, kar ne spada v katero koli, v poetikah strogo omejeno kategorijo. Te »pesnike« straši in vznemirja vse, kar je krepko in originalno. Spominjam se, kako so se nekateri zgražali, ko so čitali pesmi nekoga izmed najmlajših »Zvonovih« pesnikov; zdele so se jim naravnost revolucionarne. Zato je naravno, da taki liriki prisegajo na Stritarja, Cimpermana, a ne na Prešerna in Jenka . . . Prvo jim je filistrska natančnost v zunanji obliki, za vse drugo se prav malo brigajo; zakaj poetike jih pač poučujejo o raznih vrstah rim, verzov in kitic, poetiškega duha pa jim ne morejo dati in jim takisto ne morejo odpreti oči in srca, da bi videli in čutili življenje, ki polje in vrvi okrog njih, ne pa da bi sanjali o sončnosvetlem, po vijolicah duhtečem, izmišljenem svetu.

To nesoglasje med novodobnimi idejami in stremljenji in pa med pevanjem naših pesnikov je edini vzrok, da poezija, posebno lirika, izgublja svoj nekdanji ugled.

Čital sem nekje, kako dobro de človeku, kadar se osvobodi vsakdanjih naporov, skrbi in morečih misli in se utopi za hip v »svet poezije«, da pozabi tam sebičnost in krivice

sveta . . . Navadno seže izobražen človek v takih prostih časih po — dnevniku, ali po kakšnem modernem francoskem ali ruskem romanu. In to je naravno. V pripovedni poeziji, posebno v romanu, so se oprostili pesniki že davno prejšnjih tesnosrčnih nazorov in pretiranega proslavljanja starih mojstrov, katero more privedi samo do bedastega posnemanja in nazadnjaštva v umetnosti; ker pa niso zaostali za svojim časom, zato se jih je občinstvo oklenilo. Zdi se nam torej, da poleg nerazumnosti vodi tudi zavist nekatere, posebno nemške estetike, da se drgnejo ob moderne romanopisce, ker ti nekako zaničljivo gledajo na liriko in sploh na umotvore v verzih ter jim včasih kar naravnost odrekajo pravico do obstanka.

Če v poeziji ni nobenega napredka, če je samo še nerodno pehanje in beganje za starimi vzori, tedaj je gotovo nepotrebna. A posebno pri nas se je rodilo prav do zadnjih časov tako bore malo izvernih, samostojnih pesniških proizvodov, da ni čuda, če je občinstvo začelo poezijo prezirati. Navadilo se je na večno ponavljanje starih motivov, na vedno enaki način njih obdelovanja.

Še bolj pa, nego občinstvo, so se pesniki sami na to navadili. Vsako snov, katera ne bi ustrezala naziranju kakega starejšega mojstra, s katerim so se popolnoma napojili, so brezpogojno zavrgli; a kadar jim je ugajala, so jo izkušali — dostikrat morda nehote — prilagoditi maniri svojega vzora. Tako so pozabili na svoj čas, na svet in njegove težnje, pozabili naposled — sami nase, na resnična čutila in naravne misli.

Čisto umevna je torej velika senzacija, katero je obudil *Anton Aškerc* s svojimi najnovejšimi poezijami; zakaj v njih se zrcali moderno življenje, kakršno je: brezuspešni boj zatirancev za svobodo in pravico, oholi zasmeh hinavcev in egoistov.

II

V siloviti, srce pretresujoči legendi o Satanovi smrti nam razgrinja Aškerc pred očmi v krepkih, jasnih konturah vso bedo našega »prosvetljenega«, v resnici pa vedno še bolj nego prej kdaj v barbarstvo zakopanega veka . . .

Na smrtni postelji leži Satan z zlobnim, hladnim nasmehom na širokih, bledih ustnicah, a kan »Devete dežele« mu razlaga svoje socialne reforme. Ubogi kan! Razdelil je deželo svojo v dva tabora; in v taboru manjšem se gosti in veseli z bogatimi, oholimi mogotci v večnem razkošju; daleč tam po vsej deželi pa se širi tabor gladnih beračev . . . Ubogi kan! Ti ljudje s svojimi od lakote in skrbi usušenimi, izmučenimi obrazi — čemu kriče o krivicah, čemu zahtevajo nekake »svobode«? A on, kan »Devete dežele«, se nikakor noče vznemirjati. Kaj če njemu ta krik in stok, kaj njemu dejstvo, da zahtevajo milijoni kruha, da umirajo milijoni od gladu? On je poskrbel za domovino po svoji vesti, za vsakega posebej se ne more brigati . . . No, da — da se reši vsaj enega nadležnih beračev — je dal graditi vojašnice . . .

In Satan je poslušal, se zagrohotal naposled tako, da se je stresla vsa dvorana, in se zgrudil mrtev na posteljo . . .

Brezvestno nasilje oblastnikov, izsesani, trpeči narod stopa pred nas kakor v »Satanovi smrti« takisto v »Istoriji o miru« in »Caligulovih igračah« v vsej svoji grozni nagoti . . . Pesnik ne jadikuje in ne toži — ampak slika, vestno in natančno, morda s tresočo roko, morda s solznimi očmi — toda ne blaži in ne prikriva ničesar. Kakšni bi pač bili njegovi portreti, ko bi tajili gnilobo socialnih razmer? . . . Gogolj je postavil na čelo svojemu »Revizorju« besede: »Ne toži zrcala, če vidiš v njem izpačen obraz!«

Enako bolešno kakor ob teh romancah je človeku pri srcu, kadar posluša »Pesmi neznanega siromaka«. Tu ni tiste neslane sentimentalnosti, ne tistih afektiranih solza, brez katerih pri nas doslej niso znali opevati nesreče in ubožstva; na siromaka, ki joka na vsakem pragu, se ljudje sčasoma privadijo. A siromak Aškerčev kaže brez vsake gostobesedne zgovornosti, brez patetičnega deklamovanja — s koščeno, žuljavo roko na svoj sestradani obraz, na svojo nago deco, na lepo, mlado hčer, za katero ga srce boli, ko vidi nje krasni, ljubezni vredni obraz — pri odprtem oknu.

Toda dasi delujejo te lirične pesmi neposredneje, vendar glede moči in plastike ne dosežajo romanc in legend — izimši »Delavčevo hčer« in »Dva pogreba«; te dve pesmi pa sta prav za prav dve krasni, pretresljivi romanci.

Vsa »pesmarica neznanega siromaka« je obupen krik zatiranega srca, glasen protest trpina, omahujočega pod jarmom krivice. Zdaj pa zdaj zazveni vmes trpka ironija — smeh na obrazu upadlem, oblitem s krvavimi solzami . . .

In ko se je v »poezijah« prikazal ta upadli obraz, so zahtevali, naj si obriše solze, naj si zakrije lica in žulje. Saj res! Vino v peneci se čaši se ti zazdi grenko in beli kruh brezslasten, če vstane pred tabo sestradan, bolesten obraz . . .

Osemnajst sto let že počiva tvoj prah v sarkofagu, Tit Mar, ob sarkofagu pa stoji tvoj nekdanji prijatelj, Ahasver popotnik. Lahko se smeje Ahasver tvojemu prorokovanju, o Tit Mar! »Kdaj izpolni proroštvo se tvoje,« kdaj pride — »doba zatirancev«? . . . Preteklo je osemnajst sto let in tragikomedija sveta je zmeraj enaka. To ni čudno! Še zmeraj kakor nekdanj je »grešnik«, kdor — misli, kdor ne brani svojemu duhu, da bi se dvigal proti luči, kdor se ne poniža do stališča, na katerem so — živali, ter se ne da voditi na povodcu in vladati z — bičem . . .

Najlepša satira vse zbirke je odločno »Bajramska legenda«:

»Ljubimo se, bratje, tu, dokler živimo!
In v raj si prestvarimo svet ta sami!
Ljubezen — to sredstvo čaravno je sveto,
ki zemljo v najlepši nam raj spremeni.

— — — — —
Ljubezen rodila svobodo bo zlato,
ne bo več sramotnih verig in okov;
vsi, kar nas svet nosi, le bratje in sestre . . .
ne bo več trinogov, ne bo več robov! . . .«

Kakor se je oklenila globoko čuteča pesniška duša Aškerčeva zatiranih stanov, tako trpi s tlačanimi narodi, borečimi se za svobodo in enakopravnost. Tisti bolešni smeh, ki zazveni včasih iz »Pesmi siromakovih«, se ti zdi, da ga čuješ zopet v krasnih romancah, kakor so: »Na bojišču«, »Perunov žrec«, »Tujega goslarja poslednja pesem«, »Mirza«, »Kaznovani paša«, — ali pa v basni »Zakaj je v brlogu nastal nemir?«. Tu je sarkazem, ki biča brezobzirno barske krivice gospodujočih narodov in oblastnikov . . .

Kakor socialne, tako vplivajo tudi domoljubne pesmi Aškerčeve najmogočnejše takrat, kadar nam naslika črno sliko krivice in trpljenja, a to brez vsakega komentarja. Zato delujejo nekatere iz »Popotnega dnevnika« slabše in plitveje nego romance. Ob pesmih pa, kakor so »Sokolom«, »Jek z Balkana«, »Staremu pisatelju« in »Mi vstajamo« — ostane čitatelj popolnoma hladen, če je prej prečital krasne umotvore, kakor so: »Perunov žrec«, »Kaznovani paša« itd.

Mogočni duh pesnikov, ki je sovražnikom olike, resnice in svobode neustrašeno razkrival podli obraz, se zdi, kakor da se je hotel za hipec utrujen oddahniti . . . Med romanci, iz katerih odmeva bojni krik in žvenketanje mečev, se vidijo lahke, sanjave lirične pesmi »Oblaku«, »Srbsko

dekle«, »Po Bosporu«, »Prinkipo« — kakor vijolice pod bujno cvetočim rožnim grmom, in čudovito poprime človeka, kadar se spomni, da je rodil te duhteče cvetke isti duh, ki je ustvaril — »Satanovo smrt«. A tudi te pesmi se odlikujejo od proizvodov naših vsakdanjih lirikov visoko po svoji naravnosti in neprisiljenosti.

Vzporedno s socialnimi romancami se lahko stavijo Aškerčeve filozofske pesmi: »Jaz!«, »Po železni cesti« in »Bazarska parabola« . . . Človek, samo nemočen atom v vesoljnem stvarstvu, je ustvarjen, da trpi, da se bojuje — brezuspešno. Njegovo življenje je nestalno, zavisno le od slučaja — polno prevar in razočaranja . . .

»Za medice kozarec — grenčice
izpiti je čašo do dna;
za veselja, za užitka hip kratek
pogosto daš mero gorja. —«

— — — — —
»A življenje to samo ob sebi —
s čim plača ga vsaki zemljan?«
»»Za življenje spet damo življenje,
in s smrtjo je dolg poravnan! . . .««

Vsebinsko Aškerčevih poezij obseza ena sama, kratka beseda: ljubezen! Ljubezen do vsega zatiranega človeštva, brez razločka stanov in narodov in ver, ljubezen čista, nesebična, kakor jo je učil le — Jezus Kristus!

III

Aškerc je v svojem ustvarjanju realist, zato slika edino po naravi. Osebe z obrazi, izpačenimi od pohotnosti, sebičnosti ali trpljenja, niso karikature — to smo mi vsakdanji ljudje, ponižni pesnikov publikum . . . On ni postavljaj na-

lašč pred vsako okno črnega zidu in podenj smradljivega dvorišča, a tudi ni mogel prikriti vsake zaduhle sobe in raztrgane suknje; zapovedati ni mogel soncu, naj posije skozi sive oblake, in zato ni njegova krivda, da je na svetu premalo svetlobe. Kogar je hotel slikati, mu ni priporočil, naj si prej obleče frak in natakne bele rokavice ter naj se mu predstavi s sladko smehljajočim obrazom; ne — zalotil je svoj ljubeznivi objekt v najnaravnejših situacijah, in ni mu obračal obraza na to ali ono stran, tudi mu ni postavil za hrbet ozadja: melanholične narave s temnim gozdom, izza morja vzhajajoče lune in belih oblakov na večernem nebu . . . In pesniku so hudo zamerili, da vsega tega ni storil.

Ko so v Peterburgu prvokrat predstavljali Gogoljevega »Revizorja«, je sedel genialni ruski satirik med svojim radovednim občinstvom in pot mu je stopal na sence; kajti on je poznal svoje delo in — svoje ljudi, kakor nihče drugi. Začetkoma so se talmiliterati, šablonski kritiki in debeli dostojanstveniki smejali, a kmalu so se začuli glasneje in glasneje klici: »To je pretirano, to je farsa, to so karikature!« . . . Satira je propadla . . . A recimo, da bi bil podal Gogolj tedanjemu občinstvu namesto realistične slike neverjetno burko à la Kotzebue ali Nestroy — to bi bilo ploskanja, in nikomur niti na misel ne bi bilo prišlo, da gospod pesnik pretira. Piši in poj, kar in kakor hočeš, le resnice nikar. Da smo umazani, to je res, a ne slikaj nas takih! . . . Turgenjev je prišel ob milost svojega občinstva, ko mu je podal »Otce in sinove«; ker pa ni bil tako mehak kakor njegov pohlevni učitelj, je ošibal v »Dimu« svoje rojake v odgovor na mnogo očitane in psovanje . . . Tretjega ruskega realista, Dostojevskega, so proglasili začetkoma njegovega delovanja za — blaznega . . .

A to je bilo na Ruskem, kjer je literatom proti našim razmeram prava obljubljen dežela.

Pri nas očitajo realitom, da so prišli za petdeset let prezgodaj. Naša literatura naj ostane za zdaj še »deviška«, naj se nekaj časa še ogiblje istine, naj se ji bliža le polagoma, po prstih, da se nedolžni narod ne preplaši in ne vznemiri, če mu brezobzirni realisti nenadoma pomole zrcalo pred nos. Vzgojimo naj se sami, slovenska literatura naj vzraste iz naših tal in naj se razvija sama ob sebi, kakor ve in zna . . .

Ti branitelji »devišstva« v naši literaturi ne pomislijo, da so srkale njene korenine sok iz nemške zemlje, da so gledali čez mejo bolj ali manj skoro vsi naši literati, kadar so prijeli za pero. Prešeren, izmed vseh naših pesnikov še najbolj naroden, je hodil za Petrarko, včasih za nemškimi romantiki in za Byronom, dasi je pri vsem tem obdržal veliko svoje moči in izvirnosti. Levstik kot pesnik često ni imel nikakršne samostojnosti; v pesmih iz iste dobe se opoteka včasih na vse mogoče strani: tu je Goethe, tam Platen, tu Heine, tam Uhland; če bi bile njegove pesmi brez podpisov raztresene po svetu, bi jih živ človek ne prisodil enemu samemu pesniku; kvečjemu bi jih spoznali po nekaterih originalnih izrazih. Izviren je ostal samo v svojih satirah. Cimperman se je ves vsesal v Rückerta, dasi je obdržal v polnem obsegu svojo — suhoparnost . . . Taki-to je z mnogimi drugimi našimi poeti in s slavljenimi in neslavljenimi literati. V nas samih se ni rodilo nič novega, izvirnega. Idealizem, romantika, realizem, vse bi se bilo rodilo, razvilo in propadlo čisto tako lahko brez nas. Mi smo duševno tako priklenjeni na svoje sosede in na ves zapadni svet, da stopicamo za njimi, kamor se obrnejo. Realizem smo poznali že davno prej, predno so ga začeli obdelovati tudi naši literati. Previde francoskih in ruskih romanov

smo čitali, še predno smo vedeli, da se je rodil nekje neki Govekar . . . In zdaj? No, zdaj, ko imamo tudi slovenske realiste, zdaj se zgražajo nad njimi prav tisti ljudje, ki so čitali s slastjo Maupassanta, Bourgeta in Dostojevskega, ki so naročali z Dunaja Zolo za svoje knjižnice . . . Ali pa ni to licemerstvo, ako občudujemo tuje realiste in jih poznamo od temena do podplatov, doma pa se branimo resnice z vsemi štirimi. Najnovejšim našim novelistom, ki pišejo zrelemu, naobraženemu občinstvu in ne otrokom, očitajo — pohujševanje, ker tisti novelisti ne najdejo preveč svetlih strani v našem družabnem življenju; a ravno to naobraženo občinstvo je poznalo tuje realiste že zdavnaj, in marsikomu, ki se je vrnil iz tujih literatur v domačo, se je zazdelo, kakor bi stopil korak v preteklost nazaj . . . »Drugod naj pišejo, kakor hočejo, naše slovensko slovstvo mora ostati čisto . . .« — to se pravi: naši literati naj pišejo kakor svoje dni kmetom in otrokom ali pa sentimentalno in romantično našim gospodičnam — naobražence pa naj zabavajo kakor doslej Francozi, Rusi in Nemci . . . Prav od tod izvira nevesela prikazen, da po naših leposlovnih knjigah bore malo segajo naobraženci — to nam lahko potrdijo naši knjigotržci. Nemala zasluga naših realistov prav kakor Wielanda, ki so mu tudi tesnosrčni vrstniki očitali lascivnost, je ta, da sedaj tudi naši inteligentniki kaj leposlovnega v domačem jeziku čitajo in sicer ne iz zgolj rodoljuba. —

Realistu Aškercu so očitali kmalu po njegovih prvih nastopih in še glasneje tedaj, ko je izdal svoje »Balade in romance«, da odgrinja preveč temnih strani, da si išče snov v blatu, za plotovi in v smeteh, da s tem pohujšuje in demoralizuje svoje občinstvo. Pesnik je vedel, da bi bilo prazno delo, ko bi prepričeval take ljudi, ko bi jim dokazoval, da on ne more prav nič za to, če se valja svet v blatu, za plo-

tovi in v smeteh, ko bi jim pravil, da Pilat ni obrisal Kristusu krvi z obraza, niti mu snel trnjeve krone z glave, niti vzel trsta iz rok, predno ga je pokazal Judom, rekoč: »Ecce homo!« . . . On je smatral te svoje »nasprotnike« po pravici za tako neizpokorne, da jim je odgovoril najprimerneje s pikro, umetniško dovršeno romanco »Firduzi in derviš«.

»Pesnik bodi narodu učitelj in voditelj, mu kaži ideale, za katerimi naj stremi, da doseže svoj časni in večni blagor . . .« To zahtevo, za katero se ni brigal skoro nobeden izmed naših slavljениh lirikov, mečejo pri nas modernim literatom v zobe kot neko strašilo, kot prelomljeno zapoved . . . Pameten človek se umije, če se vidi v zrcalu umazane, a ne bije po nedolžnem steklu . . . Tem sofistom odgovarja Aškerc s svojim krepkim slogom:

— — — — —
»Ko pesem ‚Sokratova smrt‘ sem pročital,
da v njej idealov ní, si mi očital!
Ti, tele učeno, si videl le tó,
kak Sokratu čašo podajo v rokó,
kako on izpije jo vso brez strahu,
čeprav smrtonosni otrov je na dnu.
Ti videl potem si, kak mirno umira,
kako on oči na vse veke zapira;
prijatelje žalostne videl okrog,
njih videl si solze in slišal si jok . . .
Vse videl si v pesmi podrobno, vse, vse —
zakaj ideala nikakega ne?

— — — — —
Ljubezen do svete resnice velika —
‚Sokratova smrt‘ je nje plastična slika.
Resnica nad vse! — to je svet ideal,
ki v zgodbi upodobil se je, ko kristal . . .
Razumeš sedaj, ti prijatelj sofist,
da vsak realist je res — idealist?« —

Najhitreje je proslavilo Aškercu njegovo živo, plastično pripovedovanje, katero ga tako razlikuje od drugih naših pesnikov, ki so se kolikor toliko naslanjali na kakšno »šolo«, da stoji med njimi nekako osamljen. Prešeren pripoveduje v svojih romancah jasno, gladko, a zložno, brez vsakega prehitavanja; dejanje se vrsti za dejanjem, prizor za prizorom; senca in luč sta razdeljeni mirno, pravilno, brez vsakih krepkih, nenavadnih efektov. V genialno zverženo kompozicijo in sanjarski slog Byronovih krajših povesti je zašel samo v »Pesmi o zidanju cerkve na Šmarni gori« . . . Stritar govori v svojih pripovednih pesmih silno veliko. S skrbno natančnostjo gleda, da ne pozabi tu ali tam kakšnega neznatnega čuta, kakšnega obraza, kakšnega prizora iz narave, in natančno do pičice vse opiše. Zato porabi tako rad obliko monologa, v katerem njegovi junaki po svoji volji na dolgo in široko razvijajo svoje nazore. Nekateri prizori se vidijo, kakor bi bili z nožkom izrezljani, tako n. pr. prva poglavja v »Olgi«; drugi pa s svojo preveliko obširnostjo in prisiljeno naivnim dialogom utrudijo . . . Gregorčič, tako krasen in izviren v svojih lirskih poezijah, je zajahal v baladah največkrat visokega Schillerjevega konja; na uho nam doni neko bobnenje in zvonjenje, a pred očmi nam je vse megleno, nejasno; osebe in različni prizori . . . vse vrvi in mrgoli pred nami; za hip se pokaže na obzorju določno izklesan obraz, a takoj se spet izgubi v vrtincu . . .

Aškerc si izbere za romanco ali balado navadno en sam prizor. Z dvema ali tremi krepkimi potezami nam nariše ozadje in predstavi junake; vse osebe, vsi obrazi, kateri nas morejo zanimati, so osvetljeni z močno lučjo, kakor na slikah Correggiovih. Tu je malo silovitih dejanj in nič bobnečih besed: vsa sila je že v prizoru samem. Glaven učinek napravijo vselej zadnje kitive, v katerih je izražena največkrat pereča ironija. Pesnik odgrne zastor, in kakor v

električni svetlobi nam zablešče pred očmi živi kipi, a samo za trenotek; zagrinjalo zdrsne, in on se zasmeje: »Čemu se bojite teh režečih obrazov? Saj to ste vi, dragi moji!« ...

Aškerčev slog je primeren kompoziciji: krepak, kolikor mogoče enostaven. Figure so naravne in neprisiljene; včasih se zdi, da pesnik drugače niti ne bi bil mogel povedati, nego je. Nikjer ne zapazimo nepotrebnih, šepavih podob in okraskov, katerih so posebno nemške lirske pesmi tako polne, kakor pri nas kmetiške izbe dvajsetkrajcarskih slik. S čisto navadnimi sredstvi, s kratkimi stavki, brez vsakega visokoslovja in širokoustnega pripovedovanja doseže pesnik velikanske uspehe. Izmed najlepših zgledov Aškerčevega sloga je balada o »ponočni potnici«:

Po nebu ščip plava,
šumi, šumi Drava ...
»Prepelji, brodnik, me takoj!

Oh, meni mudi se;
in predno zdani se,
mi daleč je priti nocoj.«

Po nebu ščip plava,
šumi, šumi Drava ...
Cez reko čoln črni leti.

A potnica pozna,
velika in grozna
z brodnikom v njem tiho sedi ...

Dvakrat, trikrat je odstavil čopič, in pred našimi očmi je ves pretresljivi nočni prizor ... Takisto je v večini drugih romanc in balad.

Jezik je navadno trd, včasih naravnost okoren, le tu pa tam postane mečji in gibkejši, posebno v nekaterih pesmih

iz »popotnega dnevnika«. Sploh je vsa zunanja oblika nenavadno enostavna in monotonska, a to zapazi le tisti, kdor hoče študirati Aškerčevo verzifikacijo; kdor pa hoče čitati pesmi, ta ne bo zapazil, ali je zložena divna romanca »Mujezin« v trohejih, ali jambih, tudi če jo prečita trikrat po vrsti.

*

To je Aškerc: pesnik z velikanskim obzorjem, najblažjo dušo, nedosežen pripovedovalec; na zunanje včasih malo trd in robot, toda to spada k njegovemu značaju; da bi postal hipoma prav polzno gladek kakor Stritar, to bi se čudil vsakdo, in marsikdo bi bil celo nezadovoljen. Prorokujejo mu, da ne postane popularen, in prav pravijo. V narodu, čigar »estetiki« zahtevajo, da njegova literatura vsaj za petdeset let zaostajaj za sosednjimi, v takem narodu ne more biti popularen pesnik, kakršen je Aškerc.

L I T E R A R N O P I S M O

To pismo o avtoritetah ti pišem zategadelj, da govorim lahko tako svobodno, kakor pri nas ne sme govoriti, kdor piše razprave in feljtone. Zdelo se ti bo čudno, da želim govoriti svobodno, zakaj tega smo se že kolikor toliko odvadili; nepisan zakon veleva, da se je treba ozreti prej na desno in na levo in celó za hrbet, predno se napiše besedo; če se kdo pregreši proti temu zakonu, ima opravlka z literarno policijo, ki je pri nas zelo razvita in katero je še nedavno klical na pomoč neki literarni samosrajčnik. Klical jo je proti meni; — tako pridem nepričakovano hitro k stvari, o kateri sem ti hotel pisati najprej in ki je tako delikatna, da bi jo bilo v javni polemiki težko prijeti.

Svoj čas sem pisal v »Slovenski Narod« oceno o Kettejevih pesmih. Ako si čitala Ketteja, tedaj ti ni treba praviti, da bi bil v tem slučaju panegirik opravičen. Ali jaz nisem pisal panegirika; nisem rabil tistih divotnih, dražestnih in nedosežnih izrazov, ki so pri nas tako poceni, da krmijo svinje z njimi . . . oprosti! Jaz poznam nekoliko našo literaturo zadnjih let in brez števila je slučajev, da so bili pečateni s pečatom nesmrtnosti ljudje, ki bi zaslužili kvečjemu, da bi se molčalo o njih . . . Govoril sem o Ketteju, kakor se govori o velikem pesniku; na tehtnici je bila sklenica njegove vrednosti težja od sklenice moje skromne hvale. Celó ženiral sem se svoje hvaležnosti, in svoje ljubezni, zakaj čutil sem, da Kette moje hvale ne rabi . . . Ali glej, draga moja, prišli so ljudje, ki so uganili, da je moja hvala pretirana; povem ti na kratko, zakaj so prišli in zakaj so tako uganili. Sram me je bilo, ko sem jih slišal, zakaj nisem si mislil nikoli, da bi se moglo seči v literarni nerazsodnosti tako daleč, na škodo resnici in osebam v prilog. Trdno sem

prepričan, da bi moje hvale ne imenovali pretirane, ko bi se v svoji oceni ne bil dotaknil oseb, ki so danes še nedotakljive, kakor so nedotakljiva njihova dobra, srednja in slaba dela.

Povedal sem namreč, da je Aškerčev uvod Kettejevim poezijam ponesrečen, sumljivo hladen in rajnega pesnika nevreden, ter da je uredba teh poezij šušmarska in površna. Od te moje, z dokazi podprte trditve pa je padla težka senca na vso oceno, tako da ni našla milosti v očeh Aškerčevih osebnih prijateljev. Govekar je napisal feljton, v katerem je skušal mene blamirati ter na stroške moje razsodnosti razbremeniti Aškerca. Tega bi jaz Govekarju ne zameril in bi mu ne odgovarjal. Kdor je čital Ketteja in mojo oceno, si je napravil sodbo sam, brez komentarjev Govekarjevih. Vem tudi ceniti prijateljsko sočutje in prijateljsko uslužnost; Govekarju se je Aškerc smilil in s svojim feljtonom ni nameraval drugega, kot dati izraza svojim, vse hvale vrednim prijateljskim občutkom. Ne zameril bi mu, da je imenoval mojo kritiko pesnika nedostojno; kako je prišel do tega, sam Bog vedi! Ne zameril bi mu, da je prinašal na semenj fraze o objektivnosti in podobnih nemogočih stvareh, o katerih vé sam, da imajo le še pri naivnih ljudeh svojo nizko ceno. Kakor sem rekel, pustil bi Aškercu radost in Govekarju zadoščenje ter molčal. Ali v svoji neprevidnosti je zinil Govekar predrzno besedo, ki bi se dala razumeti na več načinov in o kateri mislim, da je bila zapisana s posebnim, ne baš lepim namenom. Zapisal je Govekar, da nisem storil ničesar za svojega prijatelja, rajnega Ketteja. Kdor je poznal moje razmerje s Kettejem, Zupančičem in drugimi mojimi vrstniki, je vedel, da so Govekarjeve besede laž. Ne Aškerc in ne Govekar nima pravice, da bi govoril s posebnim protektorstvom o Ketteju. Aškerc je bil predstavljen Ketteju na smrtni postelji. *Govekar ga je poznal že prej*, pa se ni dosti brigal zanj. Tudi je neresnica, kar pravi Govekar, da ima

Aškerc kake zasluge za pesniško kariero Kettejevo. Nima najmanjše zasluge. Nauki, ki nam jih je svoj čas tu pa tam dajal Aškerc, so bili tako naivni, da ne bi dosegel Kette niti Gangla, ko bi se ravnal po njih. Oba, Kette in Zupančič, sta stopila na visoka svoja mesta šele tedaj, ko sta se pričela smeјati takim in podobnim naukom. Ne bi nikoli govoril o tem, — ali izzval me je Aškerc s svojim neumnim uvodom in Govekar s svojim neprevidnim feljtonom. Recimo, kar je: edini, ki je imel nekaj vpliva med svojimi vrstniki, sem bil — oprost! — jaz! Kette je umrl, a drugi še žive; Govekar naj torej gre ter naj jih vpraša o vplivu Aškerčevem... V nekakem nasprotju z mojim ravnanjem je navajal Govekar, kaj so storili za pesnika drugi ljudje. Res so mu dali kruha, ko je ležal že na smrtni postelji; tudi jaz bi mu ga bil dal, in to brez posebnega poziva, a nisem ga imel niti sam. Govekar je to vedel, zato je nekaj blatnega v njegovem pripovedovanju...

Pisal sem v svoji oceni, da je Aškerc Kettejeve pesmi kvaril ter da jih lepo število sploh ni sprejel v zbirko. Govekar ugovarja temu ter tako demantira Aškerca samega. V uvodu in v privatnih pismih trdi Aškerc čisto jasno, da je pesmi izpuščal in da je nekatere »popravljal«; in tudi ko bi Aškerc tega ne trdil sam: — meni so znane posamezne kitice mnogih pesmi, ki jih v zbirki ne vidim. »Zakaj pa jih nisi poslal?« pravi Govekar. Svoj čas smo pošiljali pesmi, drug drugemu, in nihče ni teh stvari spravljjal, ne Zupančič, ne Kette, ne Murn in ne jaz. Kakor se najbrž v zapuščini Kettejevi ni našlo mnogo Zupančičevih ali mojih pesmi, tako tudi midva nisva hranila Kettejevih. Kette namreč nikomur ni povedal, da misli tako zgodaj umreti... Ali dolžnost urednika bi bila, da bi se potrudil, da bi iskal. Tega, kakor se vidi, urednik ni storil in da tega ni storil, nikakor ni moja krivda.

Kar mi je Govekar očital, mi je očital iz ljubezni do Aškerca, ne iz ljubezni do resnice, ki ima s tistim feljtonom jako malo opravka. Vredno pa je opomniti, da bi bil tisti feljton napisan, tudi ko bi Govekar nikoli ne bil omočil peresa. To je sila avtoritete, draga moja, in o avtoritetah sem hotel govoriti.

L. 1896. je nekaj zašumelo po naših zelenih literarnih logovih. Takrat prav za prav ni šlo za francoski realizem, šlo je za svobodo mišljenja in besede. Ali vihar je bil kratek in uspeha ni imel najmanjšega. Moč zlaganih in samozvanih avtoritet je danes tolika, kot ni bila prej nikoli. Osebe so morda druge, stvar pa je ostala. Svobodna kritika je bila nemogoča prej in nemogoča je tudi danes. O tem ne pričam samo slučaj moje ocene Kettejevih pesmi; na razpolago je mnogo drugih.

V kratkem času je izdal Aškerc dvoje novih knjig. Nепotrebno je, da bi ti pravil, kako spoštujem Aškerca in kako visoko cenim njegove balade in romance. S svojima prvima zbirkama si je pridobil Aškerc zaslužen slavo in jaz sem bil med tistimi, ki so to slavo najglasneje oznanjali. Pozneje pa je Aškerc propadal, dokler ni v svojih zadnjih delih popolnoma propadel. Kadili so mu toliko od vseh strani, da ga je dišeči dim zadušil. V njegovih »Novih poezijah« sta dve tretjini verzov brez vsake vrednosti; edini dovršeni verzi v knjigi so — Kettejevi; — tista čudovita kitica namreč:

»Jaz sem umrl. Oj dekle, pomisli:
moje široko odprte oči
videle niso nebeškega sonca,
sladkih ni čulo uho melodij...«

Ta kitica je v knjigi popolnoma osamljena; le tu pa tam spominjajo nekatera mesta na nekdanjo moč Aškerčevo... Knjiga je izšla in kaj se je zgodilo? Nekateri najzvestejši

lakaji vseh avtoritet so jo v svoji predrznosti hvalili; toda večidel so *molčali* celo dobri prijatelji pesnikovi ter so ga obžalovali na tihem. To vedenje je bilo pametno in razumljivo; tudi jaz sem molčal. Ali kar je zanimivo na tem molku: bil je deloma prostovoljen, deloma *prisiljen*. Ko bi bilo prišlo komu na um, da bi hotel povedati resnico, da bi hotel napisati odkrito svoje misli, ne bi našel mesta, da bi svoje misli povedal ljudem. Aškerc piše danes lahko največje budalosti — in jih tudi piše! — a ni se mu treba bati, da bi se našel človek, ki bi se predrznil braniti slovensko literaturo atentatov razglašanih avtoritet . . . Še žalostnejša je bila stvar z Aškerčevimi »dramami«; oprostite, da o tem ne govorim dalje. — Tako je največji škodljivec našega slovstva tesnosrčnost in omejenost v raznih oblikah in na raznih straneh. —

Ni še dolgo tega, ko je izdal Vladimir Jelovšek svojih »Simfonij« drugi del. O priliki ti jih pošljem in tedaj boš spoznala, kakšna nenavadna moč je v tem pesniku. Res je, da govori za oktavo previsoko, da nakopičena epiteta preglasno zvoné in da se čustva in misli časih izgublja v tem zvonjenju. To je napaka, ali ta napaka je zunanja. Name je napravil Jelovšek vtis globoko čutečega, temperamentnega človeka, ki pove naravnost in brez ovinkov, kar čuti in misli.

»Oziri« so mu neznani, kakor so neznani vsem fanatikom resnice. Vsaka njegova beseda dokazuje, da je čist in močan karakter, ki nima ne vzroka ne volje, da bi kaj prikrival ali olepšaval. Zdelo se ti bo to nekaj naravnega, kar ni treba še posebej poudarjati. Ali ni tako naravno, draga moja! Kdor hoče govoriti odkrito in jasno, riskira svojo »slavo«. Ubogi Jelovšek! Njegovih »Simfonij« prvi del je bil neprimerno slabši od drugega. Tam je bilo polno nejasnosti in negotovosti. Človek si iz tistega vrvenja, iz tiste

gostobesednosti ni mogel napraviti slike pesnikove. Poznalo se je, da so delovali nanj različni vplivi, časih v čisto nasprotni smeri. Iz nekaterih kitic bi se mislilo, da govori učenec Nietzschejev, iz drugih je govoril mehkosrčen altruist. No videlo se je na prvi hip, da govori velik talent . . . To so mu deloma pripoznali: *Jelovšek* si je pridobil mahoma lepo število *protektorjev* in jaz sem radoveden, kaj bi bilo danes iz njega, da se je ravnal po vseh lepih naukih, ki so mu jih takrat dajali. Jelovšek pa je bil seveda toliko pаметen, da se na te nauke ni oziral. Že to je bila velika pregreha. Ali napravil je še večjo, ki mu je do zadnje ure ne oprostite prevarani protektorji. V uvodu drugega dela »Simfonij« se je obdrgnil ob avtoritete, usodil se je biti samosvoj človek ter je to celó povedal jasno in precej glasno. In tako se je zgodilo, da se je globoko užaljena in v svojih najsvetejših čutilih ranjena jugoslovanska kritika odvrnila od njega; pobrala je še pest blata, zalučala ga na pesnikovo suktnjo, a nato ga je ostavila njegovi žalostni usodi. Jelovšek si bo stvar zapomnil. Kdor si hoče pridobiti priznanja, ni treba, da bi napravil kaj posebnega; delo samo, ki je drugod odločilno, je pri nas postranska stvar. Glavno je, da je človek skromen in pohleven, vdan vsem božjim in človeškim avtoritetam. To je pot, Jelovšek! —

Nekaj podobnega je doletelo Zofko Kvedrovo. Njena zadnja knjiga je dosegla poseben, nepričakovan uspeh, kakršnega ni dosegla doslej še nobena *slovenska knjiga*. Združila je namreč »sovražne brate« in vsi obriti in neobriti estetiki slovenski so se zgražali v genljivem soglasju nad našo *edino pisateljico*. Vse tiste pisateljice namreč, ki so se doslej pri nas ukvarjale z beletristiko, v svojem pisateljivanju *niso bile ženske*; tapljale so večidel pohlevno po cesti, izhoyeni od širokih moških podplatov. Odkrito povem, da sem imel doslej jako malo spoštovanja do naših ženskih

pisatelj; silil sem se, da sem čital stvar, pod katero je bilo zapisano žensko ime in ko sem jo odložil, mi je bilo navadno žal, da sem jo čital. Nisem namreč toliko idealen, da bi se veselil nad vsakim »novim pojavom« v naši literaturi in da bi se čutil nekako primoranega, navduševati se za navjno stvar, samo ker jo je pisala »rodoljubiva« dama. Nikakor ne odrekam nekaterim pisateljicam gladkoče sloga in podobnih lepih lastnosti; ali te lepe lastnosti še ne store pisatelja, ne store *individualnosti* . . . Zofka je ostavila izhojeno pot; ona je sama svoja; povedati je hotela nekaj, kar je videla *sama* in *kar je čutila sama*; njene slike niso kopije del, ustvarjenih od moških *umetnikov*: gledala je s svojimi očmi, ne skozi naočnike, patentirane od naše ničvredne tradicije. In to je njena »*tragična krivda*«. Še predno sem čital katero kritiko, sem vedel natanko, kaj se bo zgodilo; no, da bodo navalili na pisateljico s tako *smradljivim* orožjem, tega si vendar nisem mislil. Napadli so jo od vseh strani, iz vseh kotov so leteli krepelci nanjo. Metoda je bila različna, ali vzrok je bil eden. Umazani zabavljači in hinavski moralisti so se združili v »uničevanju« individualnosti. Kaj res misliš, draga moja, da jim je do »morále«? Če bi jim bilo do nje, bi jih bila morala pretresti do duše knjiga Zofke Kvedrove. Pokazala jim je grde rane na telesu našega družabnega življenja; sami poznajo te rane in vedo, da so grde, ali zakrivajo si oči in klofutajo zdravnika, še predno je odgrnil haljo od gobavega telesa . . . Drugod bi o knjigi razpravljali, morda niti toliko o pesniškem okviru in o pisateljici sami, kot o globoki vsebini. Pri nas je zadostovalo par klopotcev na adresu pisateljice . . . Res je treba opomniti, da knjiga Zofkina ni za tiste pokvarjeno čuteče, od Marlittinih fraz oblizane »ženske«, ki si »*maše ušesa ter beže*«, če slišijo disonanco in ki sklepejo roke v resničnem ali hlinjenem zgražanju, ko čitajo stavek: »*Zjutraj jo je pretepel*«. Take

»ženske« storé najboljše, da ostanejo pri Marlittovki, pri Pajkovki in Márici ter se v resno literaturo ne vtikajo . . . Nisem ti hotel pisati ocene o knjigi Zofke Kvedrove. Pokazati sem ti hotel samo, kaj se zgodi pri nas človeku, če hoče govoriti iz srca, če hoče govoriti resnico. Izgubljen je v tistem hipu, ko zapazijo, da se ne oklepa ogoljenega frakú katerekoli avtoritete, da ne hodi za gosjo procesijo naših sumljivih avtoritet . . .

Slučajev je bilo to samo nekoliko: lahko bi jih navedel večje število. Ali nauk stoji kljub temu in prosim te, Minka, zapomni si ga:

Brez ozira na to, da je pohlevna in pobožna pasivnost, slepo ali hinavsko obožavanje vseh mogočih, pol resničnih in čisto zlaganih in nevrednih avtoritet največja nesreča našega naroda in posebno še naše literature, hodi po tistih cestah, kjer diši najmočnejše po kadilu, žganem lakajem od lakajev, in živela boš dolgo in dobro ti bo na zemlji. A to je glavna stvar.

Na svidenje! —

Na *Dunaju*, 3. septembra 1900.

A. AŠKERC: PESNITVE

Teško mi je pisati o Aškercu. Tako se mi godi, kakor da bi moral brez posebnega spoštovanja govoriti o človeku, ki sem ga nekoč odkritosrčno ljubil. Spominjam se ognjevitega, zvenečih besed in svetlih superlativov polnega slavospeva, ki ga je pred štirinajstimi leti prepeval Aškercu dvajsetleten mladenič. Slavospev je bil objavljen v »Ljubljanskem Zvonu« in tisti mladenič sem bil jaz.

Kaj je bil takrat Aškerc mladim ljudem, vemo vsi, ki smo soživeli Mahničev boj zoper malomeščansko liberalno kulturo. Beseda o svobodni misli takrat ni bila puhel zvok; bila je resnično, kakor bi Aškerc rekel, »upesnitve vredna«. Mahnič je z brezobzirnim pogumom in — sadovi kažejo — z obilnim uspehom delal pot novi kulturi, ki naj bi temeljila edino in strogo na dogmah rimskokatoliške cerkve ter prepojila ves slovenski narod. Zatorej je hotel pomesti z vsem, kar je bilo izraslo iz nejasne, plašljive in obzirne malomeščanske svobodomiselnosti; z vsem torej, kar se je do tistih časov moglo imenovati slovenska kultura. Naravno je, da ni mogel prizanesti ne romantiku Jurčiču, ne estetu Stritarju, niti pobožnemu Gregorčiču. Slepci so njegovo početje imenovali divjaško herostratstvo; on pa je natanko vedel, kaj da je hotel in moral hoteti: stara, po omlednem panteizmu dišeča kultura mu je bila na poti, udaril je torej po njenih najboljših glasnikih ter se ni menil za javkanje obzirnih estetov.

Kako se je na političnem in socialnem polju dobojeval ta kulturni boj, nam živo pričajo današnji časi. Na literarnem polju pa je šel razvoj vse drugo pot, nego si jo je bil Mahnič mislil: na mesto dozorele, v epigonstvu hirajoče liberalne romantike ni stopila rimskokatoliška mistika, tem-

več je stopil čvrst, življenja poln in boja željan realizem. Njegov oče in poglavitni besednik je bil Aškerc. Mi smo slutili in čutili, da je v tem realizmu boj, življenje, razvoj in prihodnost. Pesem o svobodni misli, pa če jo je ponavljal Aškerc v stoterih oblikah in podobah, je bila takrat boj in življenje. Prav zato je bilo polno, krepko življenje tudi v pesniku samem; verzi so bili časih okorni in grapavi, časih skoraj banalni — kaj nam je bilo tisto! V njih je bil duh, ki nam je govoril in klical, kakor jeklo na ščit. Podobe so bile jasne in plastične, mnogokdaj celo tiste, ki jih je bil prinesel iz Jutrove dežele. Boj je bil kmalu dobojevan, o mahničijanstvu ni v naši literaturi več sledú, ideja svobodnega razvoja je temeljito zmagala. Vozili smo se jadrno naprej, po novih potih, novim ciljem naproti — kje je ostal Aškerc? Ostal je v Mahničevi dobi, in ker je tam ostal, se je pred našimi očmi pomikal zmerom bolj nazaj, v daljno daljavo. On nam govori iz preteklosti, govori zmerom eno besedo, ponavlja jo brez prestanka, tako da nam je zmerom bolj banalna ter naposled celó odurna.

Kako se je moglo zgoditi, da je šla njegova pot tako urno in naravnost navzdol? Kako se je moglo zgoditi, da se nikoli ni okrenil, nikoli ne pogledal, kako gre čas dalje in navzgor, da nikoli ni premeril razdalje med seboj in novo generacijo ter poskusil *nam* kaj lepega povedati, ne pa da bi se prepiral z Mahničem in pogreval nevšečne stare komedije?

Tako se je to zgodilo:

Vse slovensko občinstvo je vedelo, vsak gimnazijec je vedel, kako in kaj da je z Aškercem. Le naši nesramni in brezvestni literarni recenzentje so vedoma lagali ter varali občinstvo in pesnika samega. Kadili so mu, povzdigovali so ga v nebesa, po krčmah pa so se norčevali iz njega. Mi drugi, ki smo vedeli, kaj nam je bil Aškerc in kako visoko

je njegovo mesto v zgodovini slovenske kulture, mi se nismo norčevali, temveč sram nas je bilo v imenu te kulture in v imenu pesnikovem. Ali usta so nam bila siloma zaklenjena; tam, kjer se je ščeperila gnusna laž, ni bilo prostora za eno samo odkritosrčno besedo. Občinstvo ni verjelo tem lažnivcem, pesnik pa jim je verjel. Lagali so mu toliko časa, dokler ga niso, lahkovernega, kakor je bil, popolnoma pohujšali. Najnovejša njegova knjiga priča, da več ne vé, kaj je poezija, več ne, kaj je okus in žalibog tudi ne več, kaj je spodobnost. Da je prišlo in moglo priti tako daleč, ni kriv pesnik sam, temveč so krivi naši recenzentje, ki jim je do umetnosti in do kulture manj nego za počen groš. Kakor so ravnali z Aškercem in kako so dolgih deset let vedoma lagali o njem, je eden najgrših škandalov, kolikor jih pozna naša literarna zgodovina. —

Hudo mi je, da sem moral vse to povedati; ali mislim, da je bil zadnji čas.

IZJAVA

Velecenjeni gospod urednik!

Ko sem pisal svoj članek »Krpanova kobila«, sem vedel, s kom imam opraviti; vedel sem to še bolj natanko, ko sem bral Govekarjevo prvo repliko. Vedel sem torej, da moram biti pripravljen na pobalinstvo, na zahrbtnost in na laž. In kar sem pričakoval, se je zgodilo v toliki meri, da sem se začudil sam, ki poznam svoje pappenheimovce.

Najprej — in že to je karakteriziralo fanta — je podtaknil mojim besedam čisto osebne in sebične motive. Govekarju, mojstru anonimne intrige, se zdi nemogoče, da bi napisal človek besedo, ki bi ne bila že vnaprej preračunjena za lastni prid in dobiček. Tako je šel in oznanil: »Cankar je jezen na ljubljanskega intendanta, ker ne uprizarja njegovih dram!« — In si je mislil zraven: »Opljuvaj motiv in opljuvaj boš kritiko!« Zamolčal pa je poštenjakar, kar je njemu najboljše znano: da jaz nikoli nisem letal za intendanco, da nikomur nisem vsiljeval svojih dram. Ampak da bo stvar popolnoma v redu in da izgine vsak dvom o mojih motivih, izjavljam: Dokler bo Govekar v kakršnikoli zvezi z intendanco ljubljanskega gledališča, ne pride na ljubljanski oder *nobena moja dosedanja in nobena prihodnja drama*. In odslej bo Govekar menda prost vseh duševnih konfliktov. —

V svoji drugi repliki je storil Govekar pobalinstvo, ki bi ga niti njemu ne bil prisodil: očital mi je *literarno neznačajnost*. Monstrozno je dvoje: da je očital neznačajnost meni in da jo je očital baš Govekar. Kar se tiče očitanja samega, ni potreba meni ne obrambe, ne opravičevanja. Budalost je ubita z enim samim stavkom: *kar sem pisal, sem*

podpisal! Za vsako svojo besedo stojim, za vsako odgovarjam, s celim svojim imenom, s svojo literarno preteklostjo in prihodnostjo. Kje je Govekar, ki more to reči o sebi? — Govekar se je *zlagal*, ko je trdil, da sem pisal za neki krščansko-socialni list, ki mu doslej še imena nisem vedel. Ampak kaj za to, če se je zlagal! Kajti stvar je taka: ne Govekarja in ne žive duše na svetu ne bom prašal, v kateri list smem in v katerega ne smem pisati. Narodu in svoji vesti sem odgovoren edino le za to, *kaj* pišem; in falot bi bil, če bi, kakor Govekar, pisal anonimne članke ter jih na cesti zatajeval. Moje literarno delo od začetka do današnjega dne je razprostrto pred očmi vsega naroda; kdor vidi neznačajnost v njem, naj se oglasi. —

Toliko o stvari sami, in zdaj še par malenkosti. Da sem pisal in da pišem za »Dom in Svet«, ni nič čudnega; saj sem pisal celo za »Slovana«. Za »Dom in Svet« je pisal Zupančič (in jaz vem, da bi pisal še danes rajši zanj, nego za »Slovana«), pišeta Meško in Finžgar, torej ljudje, ki stoje v literarni spodobnosti visoko nad Govekarjem. Za »Družbo sv. Mohorja« so pisali in pišejo dr. Tavčar, Meško, dr. Zbašnik — vsekakor lepša družba, nego družba Govekarjeva. In vsi smo se podpisali — kar se zdi Govekarju gotovo jako čudno: on ne razume ljudi, ki imajo *svoje* ime, *svoje* misli in *svojo* besedo. Tega ne more razumeti človek, ki živi svoje klavrno »literarno« življenje pod zaščito uredniške tajnosti.

Da mi je bil očital literarno neznačajnost kdorkoli, bi ga bil smatral za norca in bi molčal. Toda Govekar, ki je računil najbrž na moj flegmatični temperament in na mojo škodljivo brezbriznost, mi je zalučil pest blata v obraz in zato ne morem molčati. Moja druga izjava: *pred vsem narodom očitam Govekarju literarno neznačajnost*. Še nedolgo, predno se je predrznil blatiti mene, je pisal za »Slovenca« anonimne članke; anonimne zategadelj, ker je rval

proti svojim kolegom v odboru »Dramatičnega društva«. Nekdo mi je pisal: »Hotel je pač biti plačan intendant — in zdaj je!« — Dalje: Govekarju očitam, da je pisal v »Edinost« anonimne članke o sebi, za sebe in proti sebi, harangiral je svoje prijatelje, da so pisali zanj in proti njemu — edino zategadelj, da bi reklama ne ugasnila. — Kdor se hoče o teh stvareh še natančneje informirati, naj praša dr. Vidica, uredništvo »Edinosti« in »Slovenca«.

S to stvarjo sem za zdaj pri kraju. Toda Govekar je storil še drugo pobalinstvo, ki ni bilo nič manjše. Ne z besedo, pač pa jasno med besedami mi je očital, da sprejemam honorar za svoje spise. V nobenem drugem kakor v tem očitaniu se ne vidi tako razločno, kako globoko se je pogreznil človek, ki je hotel biti nekoč literat in umetnik. Razen Govekarja (ki je urednik »leposlovnega« lista) ni danes na Slovenskem gotovo nobenega človeka več, ki bi smatral stradanje za nujen atribut poeta. Slikaj slikar in stradaj, kipari kipar in stradaj, poj poet in stradaj! In če izročiš svojo sliko, svoj kip, svojo pesem in če vzameš denar, tedaj si neznačajan! Blagor vam čevljarjem, blagor Govekarjem!

Govekar pa deluje *brezplačno* za svoj narod že deset let. To je on sam napisal in zdi se mi, da je bilo takrat v Ljubljani veliko ljudi, ki so doživeli zelo vesel večer. Zakaj nič lepšega in nič bolj kratkočasnega ni na svetu, kakor Govekarjevo brezplačno delovanje. Leta 1896. je pisal brezplačno svojo reklamo (seveda brez podpisa); nato je postal takoj neplačan urednik »Slovenskega Naroda« in je zatajil ubogo »Edinost«. Ko je videl, da v slogu in v misli ne seže Malovrhu niti do kolena in da bi bilo vsako intrigiranje proti njemu brezuspešno, se je poslovil od »Slovenskega Naroda« in je postal (to je posebno poglavje) neplačan magistratni uradnik. Njegovo brezplačno rodoljubje pa je bilo

tako silovito, da je postal obenem tudi neplačan urednik »Slovana« in neplačan tajnik »Dramatičnega društva«. Pa kaj vse to! Kolikor tudi je bilo neplačanega delovanja, Govekar je stremil še dalje. Dasi je bil že kmalu neplačan intendant slovenskega gledališča, se je v svoji požrtvovalni rodoljubivosti vendarle še toliko potrudil, da je zlezal v odbor »Slovenske Matice« in da stremi danes po neplačanem tajništvu tega kulturnega zavoda. In če me vse ne vara, ga bomo videli čez leto dni ali kaj v »Družbi sv. Mohorja«. To je pot brezplačnega rodoljubja.

In zdaj človek ne ve, ali bi dal duška svojemu studu, ali svojemu humorju. Najboljše je, da dá duška svojemu začudenju: kako si upa na sonce ta človek, ki vegetira v senci? —

S tem, velecejenji gospod urednik, sem odgovoril na poglavitna pobalinstva Govekarjeva, kakor je bilo za danes treba odgovoriti; da v zvezi z odgovorom na arogantno psovanje brezznačajnega literata nisem mogel pisati članka o naši kulturi in estetiki, je naravno. In ker je reč taka, še par besed.

Enkrat že sem imenoval Govekarja lažnivca; imenujem ga vdručič. On pravi, da moja drama »Kralj na Betajnovi« ni uspela; jaz sem bil pri premieri, jaz sem bral kritike — tudi Govekarjevo; tako v gledališču kakor v listih je bil konstatiran velik uspeh. Kar bi ga moglo omajati, bi bilo edino blagajniško poročilo; toda glej, blagajnik je bil bolj pošten nego tajnik in je govoril resnico: obedve predstavi sta bili polni in sta nesli dobiček. Tako se torej ni zgodilo po želji Govekarjevi, ki je rekel Aškercu pred predstavo: »Blamaža bo velika!« Dostavim še to, da Govekar moje drame »Kralj na Betajnovi« ni radovoljno uprizoril, temveč šele pod pritiskom občinstva in igralcev.

To je le en detajl. Zdaj drugi. Jaz sem želel, da se uprizori v Ljubljani moja komedija »Za narodov blagor«. Govekar je poznal to mojo željo in zato komedije ni uprizoril. Verovšek, avtor narodnih iger »Rokovnjači«, »Deseti brat« itd., mi je rekel v Ljubljani: »Boljše bi bilo, da bi to igrali!« Verovšek ni Govekar, zato verujem, da je govoril, kar je mislil. Toda glej, nenadoma pride Dragutinović («prikaži se, Samiel!») in ubogega Govekarja mine nenadoma vse nagnjenje do slovenske satire. Dokler ni bilo Dragutinovića, se je izgovarjal Govekar na — dr. Tekavčiča. Tako se ljudje menjajo. Seveda ne verjamem (in ne verjame najbrž nihče) niti besede o tej bajki, ki jo je privezal Govekar nedolžnemu Dragutinoviću za pas. —

Tretji detajl. Govekar, torej človek, ki podpisuje narodne igre, katere sta v njih boljšem delu ustvarila Jurčič in Verovšek, očita meni — tehniške hibe, človek, ki niti pojma nima o dramatiški umetnosti, tako malo pojma, da sem ob premieri »njegovih« »Legionarjev« prorokoval Schwentnerju prizor do prizora — ker sem poznal njih tehniko iz Kotzebueja in Birch-Pfeifferice; edini prizor, ki me je razveselil in ki ga je mojstrsko igral Verovšek, je izposojen iz Henrika IV. To dramo Govekar pozna, kakor se vidi, vendar mu še ni prišlo na misel, da bi ponudil Verovšku vlogo Falstaffa. In Govekar, prav tako siromašen in starikav v tehniki, kakor v idejah in besedah, se postavi na noge in zakliče: Nismo igrali tvojih dram, pač pa smo igrali — kaj? Sudermanna! Resnično, za izgled mi stavi golega, gladkega teatralika Sudermanna! Že to bi bilo dovolj, da požene resnično kulturen zavod tega brezvestnega človeka preko praga! Najlepše pa je to: poleg Sudermanna imenuje Govekar še par resnično lepih imen, zraven pa ne pove, *da se drame teh umetnikov niso igrale večkrat nego moje* in da niso donesle večjega dobička nego moje. Zakaj se niso igrale

večkrat, zakaj niso donesle večjega dobička? Zato, ker smatra Govekar umetniško delo le za dekoracijo, le za opravičenje. To pa je posebno poglavje, ki ga bo treba napisati. —

S tem je danes moj odgovor pri kraju; za danes in mislim, da za zmerom. Od začetka že ste videli, da moj boj ni bil oseben, da sem se ogibal Govekarjeve osebe kakor gnojá. Zagrabil sem tipus in sem ga pokazal ljudem — to ni bilo le moje veselje, tudi moja dolžnost je bila. Govekar je slišal mojo resnično besedo in mi je pljusnil z gnojnico v obraz, ker ni mogel drugače: v podposteljnem loncu ne išči drugega nego smrad! —

In navsezadnje še to: V svoji repliki si je izposojeval Govekar moje besede, cele moje figure, stavke in odstavke. Kdo drugi bi mu to zameril, jaz mu ne zamerim. Fant nima ne svojih idej, ne svojih besed; jaz pa v teh stvareh nisem siromak in zato mu je moj kredit, kakor doslej, še zmerom nastežaj odprt.

Na Dunaju, dne 8. avgusta 1906.